

På resande fot

av *Guðrun Persson*

Redaktör för Bulletinen

E-post: gudrun.persson@mbox301.swipnet.se

Om S:t Petersburg lär **Maksim Gorkij** vid förra seklets början ha sagt följande: "Hälften av människorna här är skojare och bedragare och andra hälften är helt enkelt svin, det finns några som är bra men de är spioner."

Och nog är S:t Petersburg en stad som väcker känslor. **Mikael Benthe** tecknar i detta nummer av Bulletinen ett personligt porträtt av staden han känner väl. Han kom till Leningrad 1991 och lämnade S:t Petersburg tio år senare, år då historia skrevs varje dag. Från Nevans stränder, minns Benthe, såg kuppen 1991 annorlunda ut än från Moskvaflodens och, frågar han sig, hur var det med **Anatolij Sobjaks** storhet?

Bulletinen är på resande fot. Efter S:t Petersburg går färden till ett stycke Ryssland på fransk mark. **Torsten Kälvemark** har tagit tåget söderut från centrala Paris till en kyrkogård i Sainte-Geneviève-des-Bois. **Irina Makridova** har kompetensutvecklat sig i Sibirien och träffat ungdomar i Irkutsk med digitalkameror på axeln och som behärskar både scannrar och photo-shop. Och sedan har hon badat i världens djupaste sjö.

I numret finns också utflykter på andra plan. **Magnus Ljunggren** rör sig i den andliga världen, **Staffan Skott** i den hemliga. **Lars Erik Blomqvist** tecknar, med glimten i ögat, ett äreminne.

S:t Petersburg – att älska eller undfly

- en personlig mikrohistoria

av Mikael Bente, Petersburgsbo, första hälften av 90-talet
som vanlig dödlig och andra hälften såsom diplomat vid
generalkonsulatet, numera vid ambassaden i Warszawa.

E-post: mikael.bente@foreign.ministry.se

Gulfkriget för tolv år sedan sammanföll med de sovjetiska truppernas försök att krossa de baltiska folkens frihetskamp. Genom de nya mediafenomenen CNN och Sky Channel kunde vi genom nätterna på ett tidigare aldrig möjligt sätt delta i händelsernas centrum. Men vi hade väl faktiskt bara väntat på att detta skulle hända. Saddam hade sedan lång tid varnats för sin ohörsamhet mot det internationella samfundet. Och förutom den politiska pressen från Moskva mot de baltiska huvudstäderna hade OMON trupperna redan blodat ned nyuppräta baltiska gränsstationer. Nyhetskanalerna syntes förmedla budskapet att nu när världen var upptaget med krig skulle Sovjetmakten städa undan den omvandling av bibliska proportioner, såsom Bush den äldre uttryckte sig, som inletts i Polen och när Muren föll.

Som många andra av läsarna till denna skrift hade jag (fått) personliga band till vad som hände på andra sidan Östersjön. Efter någon vecka befann jag mig åter i ett vintrigt Leningrad som med sin närhet till de baltiska huvudstäderna uppmanade till besök för att se de barrikaderade parlamenten och gripande minnesplattor över stupade demonstranter. Vintern blev vår och hela tiden lossnade de totalitära tyglarna. **Boris Jeltsin** och *glasnost* såg till att den monolitiska makten alltmer liknade en schweizerost som, dock slog tillbaka för att tilltäppa de allt större hålen. Och så vid de första ryska presidentvalen den 12 juni 1991 vinner **Jeltsin** och **Gorban** avkläds det sista av sin auktoritet. Samtidigt röstar mer än halva Leningrads stadsbefolkning för att **Anatolij Sobjak** skulle vara stadens förste valde borgmästare i, inte Leningrad utan i, S:t Petersburg. Symbolen för revolutionen och för dess ledare, de 900 dagarnas blockad och uppoffringarna under det Stora fosterländska kriget skulle nu återfå det namn staden haft tidigare.

Jag återvände till Sverige några sommarveckor för att njuta studentens privilegium att göra ett vettigt handtag vilket skulle finansiera ytterligare månader för mig i det vid tiden helt galna statsunderstödda prissystemet i Sovjetunionen. Om jag inte minns fel betalade jag 60 kronor för en tur och returbiljett med tåg Leningrad-Stockholm, dvs inklusive en biljett på färjan mellan Helsingfors och Stockholm. På våren hade mitt och min hustrus storslagna bröllop, med 40 gäster kring ett

traditionellt rikt ryskt bord, två välputsade limousiner och två brudbuketter (ett misstag) hade kostat runt tusenlappen. Man kunde leva gott i Sovjetunionen.

Med returbiljetten i hand stor jag åter på Helsingfors järnvägsstation. Tidningskiosken hade löpsedlar där det med tjock svart skrift stod tryckt **Gorby**. I och för sig var detta inte uppseendeväckande då han ofta förekom på våra löpsedlar efter sina spektakulära utspel. Jag tänkte att han var nog här på statsbesök och frågade tidningsförsäljaren. No, his shot! var svaret jag fick. Det var den 19 augusti 1991, statskupp i Sovjetunionen, och om någon halvtimme skulle mitt tåg till Leningrad avgå.

S:t Petersburg, att älska eller undfly var den titel jag tidigare funderat på för detta stycke skrift och här på järnvägsstationen blev nu frågan verkligen aktuell för mig. Men alternativ för inresa fanns naturligtvis inte. Kupptrykten och bristen på allt hade övertygat mig och min hustru som väntade vårt första barn att det enda alternativet var att snabbast möjligt se till att få uppehållstillstånd i Sverige. Detta hade hon även medgivits fyra dagar tidigare och skulle denna dag, första vardag efter helgen, hämta ut sitt pass på svenska generalkonsulatet i Leningrad. I mitt inre såg jag framför mig hur konsulatet stormades av desperata ryssar som vill fly sitt land; hur det vanligtvis svårvunna uppehållstillståndet pulvriserades av sovjetisk diktatur och hur jag skulle tillbringa mitt framtida liv protesterande utanför Sovjetunionens stockholmambassad.

På detta första tåg in i kuppens Sovjetunionen visste ingen något. Personalen ryckte på axlarna och fortsatte med sitt. Medpassagerarna: Upprivna norrmän höjde gälla röster i oro för sin vikingaexpedition som de alltså påbörjat per tåg; ytterst avspända baltiska studenter som sa att det går över, ingen återvändo finns. På radion spelades hurtig klassisk musik som avbröts av en entonig radioman som sade att läget i landet var allvarligt och att **Gorbatjov** på grund av sjukdom inte kunnat fullgöra sina plikter varvid makten övertagits av GKtjP, "Statliga kommittén för Undantagstillståndet".

Ju närmare vi kom staden desto mer mörknade himlen för att slutligen sjunka ned i den blåfärgade isen på Nevan utanför *Finlandskij vaksal*. Min hustru mötte mig, skrattande och sa att tillsammans med sin eskorterande mor utgjorde vi nu maxantalet för folksamling innan man blev arresterad. Jag kände mig snarare sammanbiten än lustig när vi tog spårvagnen hem till Dostojevskijgatan där jag genast satte igång för att söka vägar till utresa. Uppehållstillståndet fanns i min hustrus pass. Det visade sig nämligen att ryssarna hade förlamats och ingen kö fanns alls vid svenska generalkonsulatet.

Naturligtvis fanns inga utresemöjligheter. Flygplatsen Pulkovo var igenbommad och alla tåg inställda. På TV-n visade de "Svansjön" och upprepade i oändlighet gekatjepisternas meddelande. Inget mer. Det gick inte att ringa till Sverige, vad skulle mina "ryss-rädda" släktingar tänka? Vi var avskurna från omvärlden. Då

blev det plötsligt myrornas krig i TV-rutan. Ut ur töcknet framträdde **Anatolij Sobjak** och förlöste oss. De hade erövrat TV-stationen. Trötta påsar under ögonen men full av energi och motståndsvilja. "Tro dem inte, de har inget stöd i konstitutionen. Gå ut på gatorna och demonstrera i morgon. Vi samlas utanför Vinterpalatset. Men låt inte provocera er!". Detta framträdande kom att forma mina sympatier för Sobjak i många år.

Morgonen därpå fann vi att Finnair alltjämt flög och vi begav oss till kontoret. Vi reste genom en stad som då givetvis hade mycket mindre privatbilism men nu var Nevskij prospekt tom på bilar. De hade hur som helst inte rymts. Istället täcktes hela gatan av hundratusentals Petersburgsbor som anammat **Sobjaks** uppmaning och strömmade mot Vinterpalatset. Eisensteins film i all ära men detta var revolutionen! Utanför Finnairs kontor, som låg bredvid Lensovjeten, numera Marinskij Dvoretz – säte för den lokala parlamentariska församlingen, vändes trådbussar och barrikader skapades av allt som var tillgängligt. Man väntade på reaktionen. Rykten gick hela tiden att trupper rörde sig in från stadens utkanter.

De enda biljetter som Finnair hade att sälja var businessklass med avresa två dagar senare. Nu tömda på sommarjobbspengarna gick vi förbi barrikaderna till Lensovjeten där många människor hade samlats. Vi träffade en ung entusiastisk väninna som upphetsat berättade att då de vaktat Lensovjetens trappa hade plötsligt en kolonn militärfordon kört upp framför dem. Hon och de andra studenterna såg med oro sett hur dessa skräckinjagande OMON soldater tog fram automatkarbinerna. Var det döden som nu väntade? Men soldaterna säger, vi är med er! Revolutionsromantik.

Vi fick flygblad från fönstren i Lensovjeten med samma uppmaning som **Sobjak** avgivit på TV. Jag har papperet kvar än idag och det är undertecknat andra hjältar: Ordförande i Lengorsovjeten Beljajev, Lenoblastsovjetens ordförande **Jarov**, **Sobjak** givetvis och **Sjtjerbakov** viceborgmästare som sedan följde Sobjak i petersburgspolitiken med liknande roll. Vi rörde oss mot Palatstorget och fick se denna väldiga människomassa lyssna och jubla till motståndets ledare. Fortfarande var gekatjepisterna osynliga för oss – den berömda presskonferens där **Gennadij Janajev** darrande förklarade målet för aktionen missade vi på grund av allt som hände på stan. Sedan vet ni vad som hände allt gick överstyr för kuppmakarna och **Gorbatjov** stapplade osäkert nedför flygplanstrappan efter det att **Jeltsin** triumferande stått på stridsvagnen med ryska fanan i näven. Vi reste triumferande i slitna jeans i businessklass till Sverige och min fru steg för första gången på svensk mark. En mark som ligger förutsägbart fast till skillnad mot den stad vi lämnat som i litteraturen och av naturen likt Atlantis ständigt hotas att uppslukas av havet.

Några år senare kom jag att bosätta mig i staden. Det var en fantastisk tid som öppnade för resa vilket jag ofta gjorde och då kunde nicka igenkännande åt skylten med S:t Petersburg medan skylten med Leningrads län kändes som kvarleva på alla

sätt och vis. Det visade sig snart att länet var mer progressivt vad gäller liberala ekonomiska förhållanden för företagare än staden som alltjämt förlitar sig på sin prestige. Ford och IKEA:s etableringar strax utanför stadsgränsen borde ge staden funderingar.

Hjälten Sobjak kom att förlora nästkommande val 1996. Hans popularitet hade dalat snabbt men han förlorade dock med bara några få procentenheter mot den nuvarande borgmästaren **Vladimir Jakovlev**. I valkampanjen avslutande TV-debatt förvånades jag av Sobjaks taktik. Med en professor överlägsna arrogans och med en anklagande ton om påstådda svarta affärer tänkte han krossa motståndaren Jakovlev. Istället returnerade denne med ett enkelt, förståeligt och avväpnande språk anklagelserna mot Sobjak, den som allmänheten ansåg stod anklagad. Media hade under lång tid skildrat Sobjaks politiska envishet i förhållande till den folkvalda lokala församlingen. Hans isolering från politik och allmänhet ökade var månad. Hans påstådda band med maffian, dunkla lägenhetsaffärer och den allmänna, kringliggande rättsröten ledde till slutligen till att han hämtades av OMON trupper till domstolsförhör. Vissa hävdar att dessa förhör ledde till att hans färgstarka hustru, i en militärt precis aktion, förde ut honom ur landet till Paris där han i landsflykt länge åtnjöt **Rostropovitj'** gästfrihet. Andra tror mer på att det var de facto hans dåliga hjärta som tvingade honom att lämna landet för specialistvård. Till slut återvände han till rysk mark men hjärtat orkade inte länge. Han avled 2000 och hyllades ifjol postumt bland annat med att bli avporträtterad på ett frimärke värt 3,25 rubel.

Med Sobjaks död sägs kapitlet med den romantiserade demokratiseringen av Ryssland avslutats. Nu är det istället pragmatik och kallt beräkande som råder, män med uppvikta skjortärmar som inte döljer muskler, vilket jag själv fick känna en gång då Jakovlev lyfte mig ur vägen. Sobjak är dock andlig fader och S:t Petersburg ursprungskälla till de många politiker som efter valet 1996 strömmade till Moskva för politisk karriärer. **Putin** givetvis, men jag omnämner hellre **Aleksej Kudrin**, numera finansminister men kring 1993-94 en av de unga vice borgmästare som fanns kring Sobjak. Ett svenskt företag ville starta verksamhet i syfte att effektivisera företagsamheten i staden och behövde naturligtvis först välsignelse från stadsadministrationen. Vi var inte något av de kända konkurrenterna och min roll var att öppna dörren för verksamheten. Vi mötte **Kudrin** som var på väg ut ur den byggnad som var stadens finansavdelning och han nickade artigt utan att veta vilka vi var. Sedan leddes vi till en av dennes underordnade vid vilkens dörr vi fick vänta en lång stund. När vi väl kom in mötte **han** oss aldrig med blicken och avbröt snart vår presentation med ett muttrande OK. Svenskarna som kommit med positiv attityd försökte nu greppa kulturen. Som tur var mötte vi Kudrin på vägen ut. Nu trodde han att vi fått vänta hela denna tid han varit borta och frågade oss intresserad om vårt ärende, det vill säga en helt annan behandling. Denne persons ödmjukhet och professionella förmåga har jag fått omvitnat senare. Är det manne peterburgskt? Nja, ofta finner vi väl en annan uppfattning om peterburgska byråkrater, berättat redan av **Gogol**.

Klart är att stadsborna uppfattar sig själva som landets ljus, i synnerhet i jämförelse med den stora bykulturen i huvudstaden.

Statskuppen är idag omtvistad. Var den arrangerad av demokraterna? Om inte, varför blev inte demokraterna annars arresterade? Även stadens namn har omtvistats. **Jakovlev** ansåg att staden åtminstone borde återfå det gamla namnet på de dagar i kalendern som hyllar krigets minne. Men inte ändrar man några gatuskyltar för det. Och under detta hysteriska år är det väl knappast någon som ser Leningrad. Staden har förändrats sedan 1991, varje fall i de centrala delarna där den återfått sin skönhet. Det svenska generalkonsulatets läge har nu troligtvis det bästa av alla utländska beskickningar. Det var framsynt att välja platsen där det ligger på gågatan *Malaja Konusjennaja* som ingår i turiststråket från Vinterpalatset till Nevskij prospekt. Ett svenskt kultur- och informationscentrum skall bildas i grannfastigheten, S:a Katarinakyrkan. S:t Petersburg blir vackrare och drar turister från hela världen. Staden har en skiftande men fantastisk historia, byggd som den är på okända människomassors uppoffrande slit för hänsynslösa ledare. Men den har också befolkats av chanstagare, obotliga optimister av vilka många lyckades i affärer. Fanns det något positivt i Leningrad? Många tycker det och glömmer snabbt. För mig är S:t Petersburg ett sakta uppstigande Atlantis efter att ondskan översvämmat staden.

Ett stycke Ryssland

Om man från centrala Paris tar RER-tågens linje C söderut kommer man efter cirka en halvtimmes resa till en förstad som heter Sainte-Geneviève-des-Bois. Intill den franska kommunala kyrkogården finns ett stycke Ryssland. Här ligger en liten vit kyrka med blå lökkupol och grönt koppartak. Den är omgiven av gravar på vilka många av stenarna har inskrifter med kyrilliska bokstäver. På andra står enklare träkors med tre korsarmar, varav den nedersta har den lutning som den ryska traditionen föreskriver.

Går man runt gravkvarteren möter man en kulturhistoria som inte bara är rysk. Det är en del av den gemensamma världskulturens aktörer som här fått sin sista vilostad. Vår egen tids konstnärliga hjältar delar exilens sista gemenskap i ett tyst vittnesbörd om 1900-talets tragiska omvälvningar. **Andrej Tarkovskij**, den ryska filmens ojämförlige mästare, är begravd här. **Rudolf Nurejev** ligger tre kvarter från en annan av 1900-talsbalettens stora: Serge Lifar. 1933 års litterära nobelpristagare, **Ivan Bunin**, dog i förnedrande fattigdom tjugo år efter prisutdelningen och fördes hit. Han vilar inte långt från andra märkesgestalter i den ryska litteraturen: **Zinaida Hippus** och **Dimitrij Merezjkovskij**, **Boris Zaitsev** och **Ivan Sjmeljov**.

På en av stenarna läser man namnet **Nikolaj Bulgakov**. Också han har en litterär anknytning om än indirekt. Under smeknamnet Nikolka förekommer han i

romanen "Det vita gardet" som hans bror, författaren **Michail Bulgakov**, publicerade på 20-talet, en familjekrönika som är ett koncentrat av ryska öden under det första världskriget, revolutionens och inbördeskrigets stormar. Nikolaj Bulgakov hade stridit mot kommunisterna som soldat i **Wrangels** vita armé och tvingades som så många andra i landsflykt efter nederlaget. Han följde strömmen till Frankrike, där närmare trettio procent av de ryska emigranterna kom att samlas, de flesta av dem i Paris.

På mer än ett sätt påminns man här om revolutionens och inbördeskrigets strider. Mitt i kyrkogården finns det så kallade Gallipoli-monumentet, uppfört av veteranerna från den vita armén. Det var ju på halvön Gallipoli i Turkiet som resterna av Wrangels officerare och soldater hamnade efter överskeppningen från Krim 1920. Vid det läger där ryssarna samlats restes ett monument som senare förstördes av en jordbävning under andra världskriget. Men en kopia uppfördes här utanför Paris i början på 60-talet. Här vilar också många av de gamla gardenas officerare och soldater.

Men också det tidiga 1900-talets ryska politiska historia finns representerad på kyrkogården i Sainte-Geneviève-des-Bois. Här vilar Furst **G. E. Lvov**, ledare för den provisoriska regeringen efter februarirevolutionen 1917. Högaristokratin representeras också av Storfurst **Gabriel Konstantinovitj**, barnbarnsbarn till tsar **Nikolaj I**, liksom av Storfurst **Andrej Vladimirovitj**, brorson till **Alexander III**. En annan känd aristokrat är Furst **Feliks Jusupov** som 1916 var en ledande organisatör av mordet på **Rasputin**. Han begravdes här efter sin död 1967 och vilar tillsammans med sin hustru **Irina**, dotter till Storfurst **Aleksandr Michajlovitj**.

Letar man efter det förrevolutionära Rysslands och emigrationens filosofer och tänkare så hittar man också många av deras namn här. **Nikolaj Losskij** tvangs 1921 sluta sin undervisning vid universitetet i Sankt Petersburg och emigrerade ett år senare till väst. Samma år lämnade också **Sergej Bulgakov** Ryssland. Han började sin offentliga bana som marxistisk professor i nationalekonomi men redan före revolutionen vände han sig mot det han kommit att uppfatta som en primitiv materialistisk filosofi. Så småningom blev han teolog och präst med en ledande roll i strävandena att modernisera den ryska kyrkan inför det allryska kyrkomötet 1917. Sedan han tvingats emigrera hamnade han i Konstantinopel och Prag innan han kom till Paris där han blev en av de ledande tänkarna vid Institut Saint-Serge, den ryska ortodoxins främsta utpost i väst.

Flera andra av den teologiska akademins professorer och lärare vilar också här ute. Bland dem finns **Vasilij Zenkovskij**, författare till ett standarverk om den ryska filosofins historia. En annan filosof och historiker var **Anton Kartasjov**, en gång kyrkominister i den provisoriska regeringen 1917.

Många av den ryska balettens och operans emigranter har också begravts på kyrkogården i Sainte-Geneviève-des-Bois. **Olga Preobrazjenskaja** var en av dem.

Hon kom 1923 som flykting till Paris och öppnade så småningom en egen balettskola. Många framstående franska dansare fick sin undervisning av den legendariska ”Madame Préo”. **Maria Kuznetsova-Massenet** var en gång Rysslands mest firade sopran. Hon flydde under dramatiska former från Ryssland via Sverige 1918 och sjöng sedan på scener över hela världen.

Men det är inte bara 1920-talets emigranter som förts till sin sista vila på den ryska kyrkogården härute. Man talar i Paris ofta om de tre vågorna av emigration från Ryssland. Den första kom efter revolutionen, den andra under det andra världskrigets konvulsioner och den tredje under den kommunistiska stagnationens era på 1970-talet.

Bland den tredje vågens emigranter som fått sina gravar här har Andrej Tarkovskij och Rudolf Nurejev redan nämnts. Här vilar också dissidentförfattare som **Andrej Amalrik**, **Viktor Nekrasov** och **Vladimir Maksimov**, den senare en av grundarna av den för emigrationen så viktiga tidskriften *Kontinent*. Också poeten, dramaturgen och sångaren **Aleksandr Galitj** ligger begravd här.

Den som är intresserad av rysk kulturhistoria i allmänhet och den ryska emigrationen i synnerhet bör inte missa tillfället att avsätta några timmar för besök på den ryska kyrkogården i samband med en resa till Paris. Dess officiella namn är Cimetière russe de Sainte-Geneviève-des-Bois och adressen 8, rue Léo-Lagrange – 91700 Sainte-Geneviève-des-Bois. Enligt senaste uppgifter är den öppen 8-17 under vintertid och 8-19.30 på sommaren (tel.: 01 60 15 11 40).

Det fridfulla området kring kyrkan (byggd i 1500-talets Novgorod-stil) med sina vita björkar är inte bara ett ”Skuggryssland”. Det påminner om ett rikt kulturarv som är i hög grad levande och som inte minst under de senaste femton åren med tacksamhet har tagits emot i det gamla moderlandet.

*Torsten Kälve*mark

E-post: Torsten.Kalvemark@hsv.se

Utveckla din kompetens i Sibirien

S:t Petersburg-Moskva-Irkutsk-Jekaterinburg-Kaluga-Betlitsa-Tver

När Sveriges Radio föreslår 20 tusen i reda svenska pengar till KOMPETENSUTVECKLING, så varför inte göra det (utveckla sin kompetens) i Sibirien? Min egen lilla kompetensutveckling startade jag med att flyga till Sankt Petersburg den 6 september 2002.

- "Radio Rossii", Sankt-Petersburgs filial. Ett besök på en av våra samarbetspartners arbetsplats som ligger vägg i vägg med en lika fin som dyr restaurang, gav mig insikt i hur god arbetsmiljö vi har här på RH (radiohuset). Där går det inte att isolera inspelningsstudio från dansmusiken alls. Däremot finns det ett utmärkt rökrum precis ovanför danslokalen: god utsikt över festande folk, palmer kring borden samt trevlig musik kan avnjutas under rökpauser. /.../
- Den 11-14 september Irkutsk, möte med våra lyssnare telefonsamtal med Inta-Radio, gendirektör, som vill fortsätta att få våra program "Med svensk accent" den 12 september – bilresa till Bajkal-sjö heldagsutflykt den 13 september - studiobesök på Radio Bajkal i Irkutsk.

Resumé: vädret här i Sibirien +25 på dagarna och +2 på nätterna. Irkutsk ligger i samma bredgrad som Kiev i Ukraina. Folk går i korta ärmar, flickor barfota i sandaletter. Jag har badat i världens djupaste sjö – Bajkal. Något att skryta med. Många utlänningar till och med svenskar, utländska bilar, fina affärer, restauranger och kafé i västerländsk smak med höga priser. Ryska kvinnor jobbar i hotellreceptionen bredvid kvinnorna med utpräglade asiatiska ansiktsdrag från grannrepubliken Burjatien. Fantastiskt vackra gamla trähus mitt i Irkutsk, tyvärr, fallfärdiga för det mesta, men ändå med underbara snickarglädje som här har ett eget namn – "Sibiriskt barock". Tråkiga betongförorter, flagnande fasader, dåliga vägar, med det är mycket som görs, bl a med tanke på turister som kommer till Bajkal. Där bygger så kallade "nya ryssar" fantastiska hus i det gamla lantliga (*izba*) ryska stilen och investerar på så sätt pengar i sitt eget land. Taxiföraren berättar en otrolig (?) historia om en rik Irkutskbo som återvände med sin hustru efter Kanarieholmarna och andra fina stränder, byggde en hel kurort på en ö mitt i Bajkal, gav arbete åt många andra i trakten och driver ställe med framgång, har fullbokat året om och – det skall strykas under, tyckte föraren som visste om mig bara det att jag kommer från Ukraina, inte från väst) – att där finns det platser för familjer med barn och ganska tunna plånböcker samtidigt som de rika kan få flyga helikopter eller jaga björn. Låter det som en skröna?...

- Den 14 september flyg till Ekaterinburg Hotell "Bolsjoj Ural". Det uslaste rummet jag har bott på ett bra tag med toaletten på en annan våning. Fast å andra sidan, det kostade ju bara ca 70 svensk spänn så vad kan man begära egentligen... - Guidad tour i Ekaterinburg. Obligatorisk fotografering vid gränsstolpe mellan Europa och Asien. Besök på en mycket vacker och stämningsfull plats med minnesmärke till **Stalins** offer som dog i koncentrationsläger runtom stan. Värt att märka att monument omfattar alla: rysk ortodoxa, muslimer, judar och protestanter/katoliker. Det finns 2 olika kors, halvmåne och 6-uddig stjärna samt hundratals efternamn i den mest demokratiska av alla - alfabetiska ordningen.

- Express-tåg (*povysjennoj komfortnosti*) till Kaluga, sedan taxi (bussen går bara en gång per dag och jag ville inte vänta hela dan på den) ännu längre in på landet till Betlitsa. Under 2 timmars bilresa hade jag sett mil efter mil av helt svarta, nerbrända åkrar (om någon kommer ihåg från TV:n skogs- och torvbränder som gjorde luften även i Moskva svår att andas), förfallna stugor i små byar där det finns endast några få gamla gummor kvar – utdöende glesbygden i centrala Ryssland. Och trots allt finns det faktiskt kossor som går och betar, åkrar som inte är nerbrända utan ser exakt ut som svenska efter skörden, till och med höet ligger inrullad i samma runda buntar som i Sverige fast utan vita plastöverdrag som här.

Väl ute på landet passade jag på att besöka posten, små affärer, internatskola, kyrkogårdar, en marknad (vitryssar som kommer varje torsdag och säljer kläder och skor i ryska byar), ett sjukhus. Det är mycket som ser ut och luktar precis som på den sovjetiska tiden. Särskilt i sjukhusets korridorer och patientsalar där ligger t ex. 6 gamla kvinnor, efter olika kirurgiska ingrepp. Samtidigt bygger man nytt: en familjhus av tegel med bastu bredvid och fristående handelsbod. En ung barnlösfamilj äger bil. Begagnad, men ändå. Jag fick bada i deras privata bastu och till min förvåning piskades jag inte med en kvast av björkris utan av ekris! Lika hälsosamt antar jag... WC och rinnande vatten i köket fixade mannen för sin unga hustru. Annars är det utedass som gäller... Lite blåsigt på sina ställen men toapapper brukar finnas. En stor framgång om man jämför med tidningspapper förr i tiden...

Där, i Kaluga-län, sydväst om Moskva, fick jag veta att MC-Radio i Kaluga återutsänder våra program, det var några som hörde. Det är för övrigt ett s k Tjernobyl-område där befolkningen får ett tillägg till både löner och pensioner som kompensation. Och en dam på 75 bast som cyklar runt i byn, känner allt om alla (precis som alla andra), berättar stolt att hennes pension på 1.200 Rb i månad är ganska stor och hon har t o m råd att ekonomisk stödja sina (fullt vuxna och arbetande) 3 barn (2 döttrar och 1 son) med sammanlagd 5 barnbarn. Alla bor kvar i Betlitsa, alla jobbar. Kvinnor som lärarinnor i skolor eller på dagis samt expediter i affärer, män som byggnadsarbetare, ofta på resande fot, de flesta i arbetsför ålder äger bilar. /.../

*

Allt som allt är jag full av tacksamhet för den möjligheten jag fick tack vare kompetensutvecklingspengar. Det var en mycket lärorik resa. Jag fick närmare kontakt med ”det vanliga livet på landet” där de flesta av våra lyssnare ändå bor. Jag fick insyn i deras vardagsproblem, vilket förhoppningsvis leder till jag förmedlar mina funderingar till mina arbetskamrater och vi tillsammans gör bättre och mera jordnära radioprogram. Jag fick uppleva väldiga kontraster mellan huvudstäder och små byar, mellan olika generationers sätt att tänka och uppfatta

omvärlden. Man kan säga att alla möjliga varianter existerar i Ryssland samtidigt: gamla familjebanden med omsorg om varandra, med täta kontakter mellan unga och gamla, även om dessa kontakter sköts oftare via telefon och email, än per brev som det brukade tidigare.

Den unga generationen tjänar ganska hyfsat med pengar om man har ett arbete och det hade alla jag träffade. Unga killar i Irkutsk äger digitala kameror som de fotograferade mig med och sedan skickade kort via email. De behärskar Internet, scanner, photo-shops och andra program lika flitigt som de kör egna, låt var begagnade, bilar. De älskar sin Irkutsk eller sin Ekaterinburg och längtar inte ens till Moskva, för att inte tala om utlandet. Många av de kan engelska, tyska, en kunde danska (i Irkutsk), många av de hade varit utomlands på besök. De gifter sig senare och skaffar barn senare än det var tidigare brukligt i Sovjet. Man fortfarande är mån om hög utbildning, folk går på teater, besöker museer, köper och läser böcker, men håller sig underrättad om ”nya giv” i västerländsk film, musik och mode.

Å andra sidan är det inte många som vill jobba på en och samma arbetsplats ”livet ut”. Bland de unga intellektuella är man inte ute efter att skaffa sig ”saker” typ hus, möbler och sådant. Satsar man på en bil – då för att få resa runt, inte för att skryta. Samtidigt finns de förstås helt andra kretsar som besöker dyra ineställen, klär sig dyrt och kör importerade bilar. Men även sådana, hade jag hört berättas, tar hand om sina gamla släktingar, fastrar och mostrar, skaffar privata lärare för sina små barn eller placerar de större barnen i dyra skolor – utbildning är allt för att starta ett bra liv.

Det är många som joggar på morgnarna, det har jag sett i Irkutsk, i Ekaterinburg, det är många som hade slutat röka. Bland stadsbona märks det att det är trendigt att bli vegetarian. Folk bryr sig om sin hälsa. Samtidigt drycks det fortfarande vodka i kopiösa mängder, speciellt på landet, där det inte finns mycket att göra på kvällar och helger utom TV. Vodka och bröd är fortfarande mycket billiga i förhållande till allt annat och jag har sett hur man slänger bröd åt höns eller grisar.

Det gladdde mig att se hur bra utrustade är nya radiostationer, de flesta sänder direkt och kör själva precis som på lokalradio i Sverige, klippa gör man på skärmen och inte det ”fysiska” bandet. En ung praktikant på Radio Rossii i S:t Petersburg fick se för första gången i sitt liv ett rullband och inte kunde fatta vad är det för något? Är det på den grejen ljudet sitter? Han har aldrig tidigare sett ljudet annat än som ljudkurvan på datorskärmen! Vi som lärt oss klippa med saxen kan knappt tro sina öron.

Min lilla privata glädjen upplevde jag på landet när jag fick gräva upp (skörda) morötter, rödbetor (potatisen var redan upptagen), smaka på helt spenfärs mjölk direkt från kon (icke steriliserad eller pastöriserad, men efter många om och men för normalt kokar man mjölken, det var bara jag som envisades), smaka på

nyckleka ägg och koka soppa i en gammaldags genuin rysk spis. Man har sina små glädjeämnen även på landet, diskuterar senaste TV-program, t ex, skvallrar om grannar, stiger upp tidigt och lägger sig också tidigt. Såsom folk gör överallt i världen.

Jag vill inte utelämna mina besök på teater, **Vysotskij**-museet i Moskva, Konstmuseet i Irkutsk, olika kaféer som ofta var förbluffande smakfullt inredda, med oftast mycket god och snyggt serverad mat, och jag upplevt endast ett par gånger den så kallade ”sovjetiska servicen” – när man känner att man stör folk i deras jobb, att man är ovälkommen. Allt som oftast är servicen alldeles utmärkt – uppmärksamma kypare (killar och tjejer) ger gärna råd, hjälper till att välja, skämtar (lagom), försöker få en på en bra humor. Utomordentligt bra service fanns på alla ställen jag köpte biljetter av olika slag. Och – det finns till och med kölappar, precis som i Sverige! Det var en otrolig upplevelse på Finlandskij järnvägstationen i S:t Petersburg. Jag trodde varken mina ögon eller öron. Till och med ljudet är detsamma, när nummer ändras på en tablå. Och tänk – ingen köar framför kassan, folk sitter bekvämt i en nyrenoverad hall på moderna stolar, sitter tyst och stilla och väntar på sin tur för att komma till biljettluckan. Är det inte fantastiskt? Man börjar nästan misstänka att skrika och gorma tillhör inte den så kallade ”nationella karaktären” på folk utan på en förmåga att organisera saker rätt och genomtänkt. Och då... då kan även ryssar bete sig hyggligt. Nästan som svenskar...

Irina Makridova

E-post: irina.makridova@sr.se

Vitalt om ikoner

Ligisterna är ju väl underrättade om **Ulf Abels** och **Vera Moores** nyutkomna dokumentation av Nationalmuseums unika ikonsamling. I anslutning till utgivningen av boken *Iconshölls* 27-28 mars 2003 ett symposium på museet med brett internationellt deltagande. Symposiet var uppdelat i ett teoretiserande och ett dokumenterande avsnitt. Här, i all anspråkslöshet, ett försök att sammanfatta de många stimulerande föredragen.

Sessionerna inleddes med ett anförande av **Robin Cormack** från London, författare till bl a en nyutkommen bysantinsk konsthistoria, om ikonerna och hesychasmen. Medeltidsmunkarnas hesychastiska kontemplation, en form av inåtvänd ljusmystik, har påtagligt influerat vissa centrala ikonmotiv.

Jostein Börtnes, slavist och bysantinolog från Bergen, gav en initierad tolkning av ikonbegreppet före ikonerna. Han berättade om hur man såg på bilden i Bysans på 300-talet, innan själva ikonmålningarna blev till.

Per-Arne Bodin – författare inte minst till "Världen som ikon" – talade om liturgiska hymner (som han nyligen presenterat i svensk språkdräkt) och ikoner, om det nära samspelet dem emellan. Hymnerna kom från 1500-talet att ge upphov till många ikoner – också ikonerna födde hymner.

Oleg Tarasov från Institutet för konstvetenskap vid Ryska Vetenskapsakademien i Moskva förmedlade nya tankar kring sättet att se på ikonens formspråk i 1600-talets Ryssland.

Ivan Benchev, bulgarisk konstvetare verksam i Bonn, ringade historiskt in det tyska intresset för ikonerna – manifesterat redan på 1600-talet, och därefter bl a hos **Goethe**.

Eva Haustein-Bartsch från ikonmuseet i Recklinghausen karakteriserade två tyska ikonvetare och -samlare, **Heinrich Wendt** och **Martin Winkler**, och deras pionjärsatser under 1900-talet, som ligger till grund för samlingarna i Recklinghausen.

Branka Ivaniaë från Belgrad beskrev den serbiska ikonens särart.

Ulf Abel, symposiets organisatör och motor, sammanfattade betydelsen av återupptäckten av ikonbilden i förra sekelskiftets Ryssland. Han rekonstruerade vidare, med hjälp av nya uppgifter, den verkliga omfattningen av "röde bankiren" **Olof Aschbergs** Moskvaförbindelser – som möjliggjorde det samlande som ledde fram till Nationalmuseidonationen. Aschberg gjorde inte bara inköp på t ex loppmarknader i NEP-årens Sovjetunionen. Mot slutet av 20-talet hade han nära kontakter med den berömde konstnären och ikonologen **Igor Grabar** i Moskva och köpte upp ytterligare ett 50-tal ikoner genom denne.

Engelina Smirnova, också verksam vid Vetenskapsakademien i Moskva, placerade med stor precision de tre äldsta ikonerna i Nationalmuseisamlingen i tid och rum, stilistiskt och tekniskt.

Irina Sjalina, ledande representant för en yngre generation ryska ikontolkare, från Ryska museet i St. Petersburg, analyserade och kommenterade en framträdande Nikolausikon på Nationalmuseum, tillkommen i Novgorod på 1560-talet – den rymmer i ytterkanterna en rad "livsbilder", scener ur helgonets liv.

Elisabeth Löfstrand från Slaviska institutionen i Stockholm avrundade med en fascinerande beskrivning av den s k Gudsmoeder från Stockholm, en ikon som på 1600-talet påträffades av ryssar i Stockholm och med stor möda och under svåra strapatser återfördes till Ryssland, till Tichvin där den hörde hemma. Den beskrevs i tryck i 1900-talets begynnelse, efter 1917 gick den förmodligen förlorad – men hoppet är inte helt ute.

Sammantaget: ett spännande symposium som vittnade om ett vitalt forskningsläge och om det faktum att Stockholm befinner sig i centrum av händelseutvecklingen. Få museer i världen har ännu, påpekades det, dokumenterat sina ikonsamlingar på samma detaljerade sätt som sker i Abel-Moores bok.

Magnus Ljunggren

E-post: Magnus.Ljunggren@slav.gu.se

Notiser

Äreminne över NÅN

Nils Åke Nilsson (1917-1995), professor till slut i (de flesta) slaviska språk vid Stockholms universitet förtjänar åtskilliga äreminnen. Möjligtvis var NÅN inte den smartaste av slavister, kanske inte heller den som höll sinnet öppet för allt det nya som hände i den sensovjetiska ryska litteraturen. Men hans verk som introduktör, sammanfattare av äldre rysk ordkonst - inte minst i de briljanta företalen till "*Tidens ryska klassiker*" kan ingen överglänsa.

NÅN:s texter i "*Ryssland i bild*", tvåbandsverket som han utgav tillsammans med **Daniel Dolgov** och generationskamraten **Gunnar Jacobsson**, håller fortfarande. Då var det 1943 och NÅN satt på legationen i Moskva som ung student. Sedan blev det "Ryska institutet vid Stockholms högskola" där NÅN samlade, publicerade, undervisade, inspirerade. Professor blev han först sent i livet ("Eine nationale Schande" som hans centraleuropeiska kolleger brukade uttrycka sig när de förstod att han fortfarande bara var underordnad.) Samtidigt föreläste han och föreläste. Många är de studenter som likt en utantilläxa bär på hågkomster av NÅN:s lysande introduktioner till **Mandelstam, Brjusov, Ljudevit Stur** och **Jan Kochanowski**. Något svårtillgänglig, en smula onödigt engagerad för ölets historia, var NÅN ändå den som såg till att kring sig skapa en ny generation av ryssvetare, översättare, kulturhistoriker.

Dessutom var han rolig. Det är inte alla som minns hans bidrag till juvenalernas årsbok i Uppsala. Men så här kunde det låta, redan 1943:

"O att det osägbara kunde sägas ut!
Att tanken blev i synlig form förnummen!
Liksom en torso står poeten där till slut
och biter rådvill sig i tummen.
Ej föddes jag att sångargåvan ta emot.
Min trängtan var för djärv och för makaber.

Förkrossad, Höge, står jag vid Din fot
och släpper taget om min A.W. Faber."

Lars Erik Blomqvist
(elev till NÅN)

Bok- och tidskriftsanmälningar

Bland lösnäsor och slokhattar

Kontrazvedka – FSB protiv vedusjtjich razvedok mira
Anatolij Jelizarov
Moskva: Geleos, 1999. ISBN: 5-8189-0008-8. 288 s.

Det är remarkabelt stor uppmärksamhet som ägnas åt den svenska säkerhetstjänsten och militära underrättelsetjänsten (MUST) i en rysk bok om det sovjetiska kontraspionaget som kom häromåret. Visste ni att det finns ett "internationellt underrättelsesamfund"?

Anatolij Jelizarov försäkrar i *Kontraspionage – FSB mot världens främsta underrättelsetjänster* att inom detta världssamfund (*v mirovom razvedyvatelnom soobsjtjestve*) "de skandinaviska institutionerna åtnjuter ett välförtjänt gott rykte", och att det svenska MUST framstår i särskilt förklarad dager. (FSB är KGB:s arvtagare.)

Berömmet åt MUST (och även Säpo) har sin enkla förklaring. Det gäller att berätta om det ryska kontraspionaget framgångar, "åtskilliga lysande operationer under senare år". Ju mer hårdfjällade motståndare som FSB ska ha besekrat, desto duktigare är då den ryska underrättelsetjänsten.

Men i själva verket är det nog bara den välkända historien om den svenske civilingenjören **Peter Nordströms** obehagliga upplevelser på marinmuseet i Sankt Petersburg i februari 1996 som håller. När en rysk kontakt lämnade över hemligt material till Nordström greps de två av ryska säkerhetsmän. Nordström sändes tillbaka till Sverige och det spekulerades om att Jeltsin gett order om att tona ner historien.

Nordström hade skuggats ända från finska gränsen. Hur visste ryssarna om hans uppdrag? I ryska tidningar har det spekulerats i att man på rysk sida knäckt den svenska diplomatiska koden, något som Jelizarov med all rätt avfärdar – länder som Sverige har sedan länge krypteringssystem som inte går att forcera.

Jelizarovs förklaring är i stället provokativ nog: De anställda på MUST har så dåligt betalt att det nog har gått att köpa deras tjänster, är hans förklaring – naturligtvis utplanterad för att utså intern misstänksamhet i de svenska underrättelseleden.

Tyvärr (för Jelizarovs och FSB:s del) faller det försöket på eget grepp. De överlever inte den parentes där Jelizarov berättar att MUST:s officerare tjänar fem till åttatusen kronor i månaden. (Jag har från källor inom det svenska högkvarteret fått försäkringar om att fullt så illa är det inte.)

En rimligare förklaring skulle vara att fiaskot på Marinmuseet handlade om provokation från allra första kontakten med den ryske försäljaren av försvarshemligheter.

De tre övriga "glänsande operationerna" gentemot Sverige handlar dels om en svensk affärsman i Pskov, dels om efterspelet till försöket att kidnappa **Peter Wallenberg** 1993 och slutligen om hur man 1994 ska ha hindrat en lettisk polisofficer från att värva en rysk informatör, "för den svenska militärens räkning". Där spökar av lättförståeliga skäl de ryska ubåtarna igen. Att den svenska militären är beredd till vad som helst för att få material om ubåtsintrången är inte svårt att förstå.

Jelizarov har däremot inte hunnit få med en femte affär, där ryssen **Sergej Velitjko** för två år sedan dömdes till fem år för spioneri, enligt uppgift för svensk räkning.

Historien om **Hans Engströmers** föregivna "spioneri" i Pskov är i alla avseenden orimlig. Han ska ha försökt ta sig in i hemliga försvarsindustrier och fotograferat järnvägsbroar (mitt i Pskov?). Jag har själv beskrivit den affären i min bok "Sovjetunionen och det nya Ryssland" som exempel på oväntade svårigheter för affärsmän från Väst i Ryssland.

Det handlade antingen om att makthavarna i lilla Pskov inte ville se nya maktcentra i form av utländska storföretag, eller också om rysk chauvinism som hellre ser massarbetslöshet än låter utlänningar sätta fart på företagsamheten. Engströmer hade kontakter med svenska företag som blev intresserade av lediga lokaler och utbildad arbetskraft för legotillverkning till låga kostnader. Intresset från svensk sida försvann när Engströmer i lokalpressen anklagades för "spioneri" och inte fick förlängt visum. På centralt håll har man uppenbarligen sakernas rätta förhållande klart för sig, för nu får Engströmer visum igen. Beskrivningen i boken är nog en version i tredje eller fjärde hand – varken en spion eller en mäklare ute efter lönande affärer bär sig åt så obalanserat och absurt som Jelizarov skildrar det.

De tre ryssar som skulle delta i kidnappningen av Peter Wallenberg frikändes i hovrätten i brist på bevis mot just dem (medan organisatören, en polskfödd svensk

medborgare, dömdes till fyra år). När de kom hem till Ryssland berättade de att den svenska underrättelsetjänsten givit dem i uppdrag att införskaffa militära information. För detta skulle en av dem ha fått tiotusen kronor i förskott.

Han hade faktiskt fått 17 000 i skadestånd från svenska staten för tiden i häkte, vilket har stått i svenska tidningar.

Hur kunde nu MUST ge dessa okvalificerade unga män så svåra underrättelseuppdrag, undrar Jelizarov. Inte ens för högutbildade agenter är det lätt att få fram sådan teknisk information och beskrivningar av militära enheter som begärdes.

Jelizarov ser här en gemensam taktik i fallet Engströmer och de misslyckade kidnapparna. Den svenska underrättelsetjänsten skulle med avsikt ha drivit två orimliga operationer, för att se hur lång tid det skulle ta för det ryska kontraspionaget att avslöja dem!

Man kan annars tänka sig den enklare förklaringen att FSB har behov av att stärka sin prestige men inte bryr sig om att utforma sina PR-kampanjer med någon större finesse.

FSB:s behov av att visa upp resultat låg enligt vissa källor också bakom utvisningen av dåvarande ambassadrådet **Mats Staffansson** från Moskva 1996. Den utvisningen redovisas också i boken – men Staffansson är den ende som inte nämns vid namn.

Mats Staffansson talar flytande ryska, polska med flera språk, och har stort kontaktnät. Att KGB/FSB har en försvarlig dossier över en sådan karriärdiplomat är självklart.

När meddelandet kom från generalkonsulatet i Sankt Petersburg om gripandet på marinmuseet fick man i Moskva varken tag i ambassadören eller andremannen, som var bortrest. (Det här var före mobiltelefonernas genombrott.) Staffansson fick brådstörtat bege sig till ambassaden ? och FSB noterade förstås hans ankomst mitt i natten, samtidigt med att en svensk agent avslöjats i Sankt Petersburg. Man tyckte då att man hade tillräckligt för att ge sig en fjäder i hatten med utvisning av honom.

Frågan om Mats Staffansson har av svenska UD tagits upp på högsta nivå, eftersom det är av godo både för Sverige och Ryssland med sådana krafter på ambassaden. Ingen mindre än **Jevgenij Primakov** förklarade under sin tid som utrikesminister emellertid att "han ingenting kunde göra".

Från svensk sida svarade man med att göra Staffansson till ambassadör (i Belgrad) tidigare än vad som är vanligt i en diplomatisk karriär. Han är nu ambassadör i

Warszawa, där han en gång började sin diplomatiska karriär som översättare. Och även Staffansson får numera visum till Ryssland.

Den som flitigast har skrivit om svensk underrättelsetjänst i Ryssland och före detta SSSR är journalisten **Igor Korotjenko**. Det är mycket i Jelizarovs bok som är hämtat från Korotjenkos artiklar .

Exemplen med de tre "kidnapparspiranterna" och affärsmannen i Pskov tyder på att man i FSB har ont om användbart material om Sverige. Kapitlet om den svenska underrättelsetjänsten inleds med ett annat banalt men uppblåst exempel: på åttiotalet ska en svensk underrättelseman ha åkt omkring med bil i Leningradtrakten och lyckats ta fotografier på avstånd av det då nya bombplanet Tu-22M ("Backfire") i luften och få fram avslöjade viktiga data "som svenskarna naturligtvis delade med sig till grannar i Skandinavien".

Det påpekas inte att två av dessa grannar är medlemmar av Nato – det som Danmark och Norge får, det får hela Nato, och som regel går väl Sverige inte den omväg som våra "skandinaviska grannar" utgör.

Det är en intressant skillnad i Jelizarovs bok att de anförda exemplen (verkliga eller inte) på svensk verksamhet är från senare år, medan kapitlet om USA:s CIA och Storbritanniens Secret Service domineras av betydligt äldre exempel.

Den ryske läsaren av boken får en lika ordentlig redovisning för svenska MUST:s organisation som man finner om KGB/FSB i västliga böcker om dessa inrättningar. Han får också veta att Sverige som neutral nation är mer aktivt i underrättelsetjänsten än sina nordiska grannar (där Finland utmärker sig för en särskilt "korrekt" hållning). Svenskarna är mycket intresserade av Leningrads militärområde (det heter fortfarande så) och ryska flottan i Ishavet och Baltikum; fattas bara. "Under de senaste fem-sex åren har svenska MUST:s verksamhet i många fall svarat mot Storbritanniens intressen", påstås det, utan att frågan utvecklas närmare.

Boken om "FSB i kampen mot världens ledande underrättelsetjänster" är inget sofistikerat verk, milt sagt, och det har här rimligen framgått att den bör läsas kritiskt. Ämnet "spioner, dolk och slängkappa" förefaller i många länder (även Sverige) inbjuda till schabloner, för att inte säga vulgaritet. Och när inrättningar som FSB lämnar ut information väntar de sig gentjänster.

I Ryssland finns dessutom arvet kvar efter gammalsovjetisk "*spionomanija*" (spion-noja), en inställning som fortfarande kan mobiliseras mot affärsmän i Pskov eller för sovjetologer på resa i Murmansk (ett annat fall där svenskar anklagats för spioneri utan att det ledde till någonting).

Man skulle gärna vara en fluga i taket hos svenska underrättelsetjänsten den dag den går igenom innehållet i en sådan här bok. Åt vad får svenskarna ett gott skratt, vad sätter myror i huvudet på dem, blir de förbannade?

Att den svenska underrättelsetjänsten inte saknar humor, trots vad man skulle kunna tro, blev uppenbart för sex år sedan. Då fick den ovannämnda journalisten Igor Korotjenko med posten kvalificerat svenskt underrättelsematerial tillsammans med ett följebrev från en av de dåvarande cheferna på svenska Säpo, **Kurt Malmström**:

"Den fjortonde november (1996) publicerade ni en artikel som bygger på en av våra offentliga verksamhetsberättelser. Beklagligtvis var den från 1993/94. Vi hoppas att ni inte har något emot att vi sänder er den senaste."

Det återgavs i tidningen *Nezavisimaja gazeta*.

Konstigt nog tar Jelizarov i sin bok däremot inte upp fallet som ytterligare ett exempel på framgångar för FSB i dess "kamp mot världens ledande underrättelsetjänster".

Staffan Skott

E-post: staffan.skott@dn.se

Rysk handel i Östersjön avhandlad

Baltic Sea Ports and Russian Foreign Trade - Studies in the Economic and Political Geography of Transition

Alf Brodin

Göteborg: Kulturgeografiska inst., Handelshögskolan, 2003. ISBN: 91-86472-46-1 ISSN 0346-6663. 372 s.

Syftet med avhandlingen är att beskriva hur den förändrade geopolitiska situationen i det forna Sovjet har skapat en ny transportgeografi, och därmed resulterat i nya mönster för utrikeshandelsflöden, hamnkonkurrens och marknadsekonomisk anpassning vid Östersjöns östra rand.

Geografiskt behandlas den västra delen av det forna Sovjet och Östersjön. Tidsmässigt täcks perioden från början av 1990-talet fram till början av 2003.

Hamnsektorn används för att beskriva de omställningssvårigheter som framförallt Ryssland har haft under den senaste tioårsperioden. Bristen på tillgång till hamnar har hämmat Ryssland. Samtidigt har de baltiska länderna en hamnkapacitet som

vida överstiger de inhemska behoven. Ett antal föreslagna ryska hamnprojekt för utökande av kapaciteten beskrivs och den nordvästra delen av Ryssland sätts i relation till de baltiska staterna såsom en möjlig konkurrent.

Dessutom beskrivs också förändringar och utvecklingen inom den ryska transport- och hamnningen under transitionsperioden.

Avhandlingen visar att den sentida storskaliga utbyggnaden av rysk hamnkapacitet har sammanfallit med den högre oljeprisnivå som råder sedan 1999, men är trots det troligen svår att ekonomiskt motivera. Eftersom de hanterade godsvolymererna har ökat ännu snabbare än kapaciteten kvarstår dock det höga ryska beroendet av utlandet inom hamnsektorn i motsvarande grad som tidigare. Även resultaten från en flerårig hamnenkät avseende svensk utrikeshandel med det forna Sovjet under åren 1993 – 1997 som Brodin utfört, kompletterad med SCB material för åren 1998-2001, ges en detaljerad presentation. Avsikten är att närmare presentera de faktiska flödena av gods mellan Sverige och länder i det forna Sovjet genom hamnarna. Samtidigt har det insamlade statistiska materialet gjort det möjligt att kunna utvärdera den officiella statistik som presenteras för denna handel, vilket har blottlagt avsevärda avvikelser.

Alf Brodin

E-post: Alf.Brodin@geography.gu.se

Om Ryssland i världen

Russia in Global Affairs

Nr. 1, 2003, Moskva

En rysk variant av den amerikanska tidskriften *Foreign Affairs* har publicerat sitt första nummer. Syftet med *Russia in Global Affairs*, enligt **Sergej Karaganov**, är – och jag citerar på engelska ity det är tidskriftens lingua franca:

to acquaint our foreign readers with the Russian political community, as well as its experts in other fields, and their views regarding the international agenda which is indispensable for solving its most important issues.

Det är ett innehållsrikt nummer som innehåller flera läsvärda artiklar för alla med minsta intresse för rysk utrikespolitik. För att nämna några skribenter: **Igor Ivanov**, **Zhores Alferov**, **Aleksej Malasjenko**. Och jodå, **Dmitrij Trenin** och **Aleksej Arbatov** finns med. I ett smått vitrioldoftande inlägg pläderar **José Saramago** för att den ekonomiska globaliseringen är att jämföra med en ny sorts terrorism.

Huvudfinansiär till tidskriften är *Interros* och Vladimir Potanin. Dagsaktuella frågor diskuteras – sägs det – på hemsidan www.globalaffairs.ru.

Doktorandpresentationer

Six Years that Shook Soviet Economic and Social Thinking. Reflections on the Revolution in Communist Economics

Namn: Bengt Svensson

Institution: Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholm

E-post: b.g.svensson@telia.com

Beskrivning: Tanken är att försöka analysera det ekonomiska och sociala tänkandet i Sovjet under perioden 1985-1991, alltså perioden från **Gorbatjov** till **Jeltsin**. Jag noterar att diskussionen om denna period i stor utsträckning dominerats av "västliga" institutioner såsom IMF, IBRD och Harvard. Detta innebär inte att jag anser att tankegångarna därifrån var dåliga men att det också är intressant att se på hur sovjetiska ekonomer resonerade och att försöka systematisera deras tänkande. Efter mycket funderande och sidospår till andra ryska ämnen har jag påbörjat arbetet mer sammanhängande för ca ett år sedan.

Three Essays on Trade and Transition Economies

Namn: **Fredrik Wilhelmsson**

Institution: Nationalekonomiska institutionen vid Lunds universitet

Email: fredrik.wilhelmsson@nek.lu.se

Tel. 046-222 46 70

Beskrivning: The purpose of the first essay is to estimate how trade agreements between the EU and a large number of Central and Eastern European countries (CEEC) have affected the volume and direction of trade. The policy implications of these changes for the enlarged EU will also be discussed. The second essay examines the link between productivity and export at the firm level in Russia. Finally the purpose of the third essay is to estimate the impact of foreign direct investments on Russian firms production decisions e.g. their decisions to entry or leave markets.

Om du vill komma med i förteckningen kontakta Carolina Vendil. E-post: carolina.vendil@foi.se